

A HUNGÁRIA NYOMDA R.T. 60 ESZTENDŐS JUBILEUMA
1873–1933

HATVAN ESZTENDŐ

IRTÁK

BÁRCZY ISTVÁN

ny. igazságügyminiszter, Budapest székesfőváros v. polgármestere

LYKA KÁROLY

**a magyar országgyűlés felsőházának tagja,
az Orsz. Magy. Képzőművészeti Főiskola tanára**

KNER IMRE

MIKSZÁTH KÁLMÁN

DR BRÓDY LAJOS

udvari tanácsos, a Neues Pester Journal v. főszerkesztője

TARTALOM

ELŐSZÓ
A HATVAN ÉVES BUDAPEST
A MŰVÉSZI ÍZLÉS ALAKULÁSAI BUDAPESTEN
HATVAN ÉV TIPOGRAFIÁJA
BRÓDY ZSIGMOND
A NAGY KOMBINÁTOR
EMLÉKEZÉS

ELŐSZÓ

1873-ban, Pest, Buda és Óbuda egyesítésének évében alapította Bródy Zsigmond a Hungária-nyomdát és a fővárossal együtt ünnepli a nyomda fennállásának hatvanadik évfordulóját. Az elmúlt hatvan évben a nyomda élete összeforrott a város életével és fejlődése a város fejlődését tükrözte vissza. A hatvan év változó ízlése, művészete, iránya szabta meg a nyomda munkálkodásának irányát. A nyomda mindenkor az általános ízlés kifejezője, reprodukálója és ha a legmodernebb törekvések szolgálatában áll is, soha nem szabhat meg új irányokat. Budapest hatvan éve, e hatvan év művészi és ízlésbeli fejlődésének megvilágítására készült e kis füzet.

És ahogy a kis városból kibontakozott Nagy-Budapest, a mi szeretett fővárosunk, úgy fejlődött a kis nyomdából a mai Hungária.

Az akkori idők legelterjedtebb lapja, a «Neues Pester Journal» előállítására volt a nyomda léte, de csakhamar túlnőtt a kiszabott kereten. A nyomda története egyuttal egy család és egy családi tradíció története. A vállalattal együtt emelkedett a család jó hírneve, miként a nyomda, hatvan éven át tisztességgel szolgálta ki megbízóit, csendben, feltűnés nélkül, a megbízható polgár életét élte. Az utódok célja ugyanaz, mint az alapítóé volt. A nyomdát fejleszteni – nem a nyomda kedvéért, – hanem hogy teljesíthessük azokat a feladatokat, amelyeket rendelőink egyre növekvő tábora ránk bíz, haladni a korrallal ízlésben és tudásban, szolgálni mindenkit híven, aki szolgálatainkat igénybe veszi. A hatvanadik évfordulón a nyomda bizakodással tekint a jövőbe, új, egyre szebb feladatokra felkészülve.

Ez a kis füzet Bródy Zsigmond iránti tiszteletből és munkánk megbecsüléséből fakadt és tisztelettel ajánljuk fel mindazoknak, akiket az üzleti és baráti összeköttetés bizalma és szeretete fűz hozzánk.

A HATVAN ÉVES BUDAPEST

Bárczy István

ny. igazságügyminiszter, Budapest székesfőváros v. polgármestere

A hatvan év előtt való Budapestről közvetlen tapasztalásból és emlékezésből nem sokat mondhatok. Azt tudom, hogy hat éves koromban még Pest szabad királyi város Cukor-utcai (most Gróf Károlyi-utcai) elemi népiskolájának II. B. osztályába jártam. Miután pedig az iskolaév végén, 1873. év nyarán a magaviseletből dícséretes, a szorgalomból ernyedetlen és előmenetelből kitünő osztályzatot kaptam, a következő iskolaévben már a IV. osztályba vettek fel. Édesapám az akkor újonnan felépített józsefvárosi Zerge-utcai (ma Horánszky-utcai) reáliskolában volt a matematika és geometria tanára. Mi is a Józsefvárosban laktunk az Ősz-utcai (ma Mikszáth Kálmán-téri) Révay-házban, – ahol ma a Sacré Coeur leányiskola van. Ez okból az akkor egyesített Budapest főváros Ősz-utcai elemi iskolájának IV. osztályába irattak be. Mind a két iskolaépület ma is úgy áll, mint hatvan évvel ezelőtt. A Gróf Károlyi-utcai iskolaépületben időközben a fővárosi könyvtárat helyezték el, ma pedig más hivatalok elhelyezésére szolgál. A Szentkirályi-utcai iskola egyemeletes iskolaépülete ma is úgy áll, mint akkor az Ősz-utcában.

A mostani Szentkirályi-utcának a Nemzeti Lovardával szemben fekvő részén volt akkor egy emeletes ház alagsorában a Bucsánszky-nyomda. Iskolába menet és abból visszajövet mindig benéztünk a nyomdába és bámulva szemléltük, hogy milyen csodálatosan születnek meg a könyvek. Ott nyomták akkoriban a Tündér Ilonáról és Rózsa Sándorról írt kis füzeteket, amelyeket megvető elnevezéssel ponyvairodalomnak hívtak. De volt ott még érdekesebb dolog is. Ugyanazon ház lépcsőházának falain láthatók voltak a híres magyar vezérek és nevezetesebb királyok arcképei ékes olajfestésben megörökítve. E rövid útvonal további érdekessége volt a mai Mikszáth Kálmán-tér, amelyet akkor egyszerűen csak kis térnek hívtunk. Ezen a poros kis téren t. i. nagyban folyt a «golyózás». Irigykedve néztem a játékot. Magam nem mertem a játékba elegyedni, mert lakóházunk közelsége miatt a szülői ellenőrzés nagy veszedelemmel fenyegetett. Ezenkívül még csak arra emlékszem, hogy rajtunk túl a Józsefváros további folytatásában már több háromemeletes ház nem volt. Abban az időben t. i. – amint később megtudtam – az egész egyesített Budapesten nem volt még össze-vissza 200 háromemeletes ház.

Ez idő után gimnazista koromban sokat megfordultam a Józsefváros külsőbb részein. Különösen szerettem eljárni egy kedves iskolatársamhoz, mert azok valahol a mai Hunyadi-utca táján galambdúcos kis földszintes házban laktak. A piarista gimnáziumból rendszerint együtt jártunk haza a Józsefvárosban lakó fiúkkal. Első osztályos koromban nagy szomorúságot okozott nekem, hogy józsefvárosi iskolatársaim egymás között útközben mindig németül beszéltek s én nem értettem a beszédüket. De már II. osztályos koromban vége lett e kellemetlenségnek, mert akkor már a fiúk magyarul diskuráltak egymással és így én is részt vehettem a társalgásban.

Amit ma tudok a hatvan év előtti Budapestről, azt már sokkal később ismertem meg, főleg akkor, amikor Budapest fővárosa iskolai és közművelődési ügyosztályának tanácsnoka, majd később polgármestere lettem. Különösen foglalkoztam ennek az érdekes kérdésnek bővebb tanulmányozásával, amikor 20 évvel ezelőtt Budapest főváros egyesítésének negyvenedik évfordulóját ünnepeltük. Ebből az alkalomból a Városi Szemle «A negyven éves Budapest» cím alatt egy 646 oldalas hatalmas jubiláris számot adott ki, amely nagyon érdekes összefoglalásban közölte a három város egyesítésének és a főváros negyven éves fejlődésének történetét.

Az 1913. évi november 17-én tartott díszközgyűlésben elmondott beszédemben röviden vázoltam az egyesítés történetét, valamint a városnak az idő alatt végbement szédületes emelkedését. Megemlékeztem azokról a kiváló vezető férfiokról, akik ez alatt az idő alatt a főváros élén állottak. Végül a jövő nagy feladatairól a következőket mondtam:

«Amikor a múlttal ilyen vázlatosan végeztem, ehelyütt is arra kérek mindenkit, akit illet, hogy minden módon, minden erőnkkel, igyekezetünkkel készítsük elő az igazi jubileumot, a tíz év múlva bekövetkezőt, a félszázados Budapest bemutatását. Szerencse, hogy még van tíz évünk, mert szükség van rá. De ennyi idő alatt sokat mívelhetünk. Sokszor elgondolkozom, hogy mi mindennel kell akkorára készen lennünk. Milyen szép lenne akkor bemutatni az új városházát, mint méltó címerét a másfélmillió lakosú fővárosnak. Szemben az új Erzsébet-sugarút a városházától a Városligetig vezet, szebbnél-szebb házakkal és értékes üzletekkel, mellette jobbra-balra a régi levegőtlen utcák, házak helyén egészen új, egészséges városdarab. A Tabán mintaszerűen megépítve, a belső város legkellemesebb lakórésze, a Gellérthegyre kél oldalról felvezető sikló, a Citadellában nyüzsgő élet, a Gellérthegy alján Európa legszebb fürdője, a piaristák épülete helyén a legszebb luxusszálló. Hídvámról és alagútvámról már csak úgy beszélünk, mint rossz álmról s csodálkozni fogunk azon, hogy valamikor ilyen is volt. A Hungária-út mentén az új híd megnyitása után egész új városövezet kezd épülni. A Boráros-téri új híd budai feje és a műgyetem között feltöltött és parkozott állandó kiállítási területen nagy nemzetközi városi kiállítás. A Lágymányoson, Kelenföldön, valamint a VI. és VII. kerület külső részén megállapított új szabályozás után kialakult és tökéletesen csatornázott területen széles közlekedő utak, nagy népparkok készülnek. A budai hegyvidék Pest felé néző lejtőin a flórenci Viale dei Collihoz hasonló összefüggő kilátásos széles kocsutak. Azonkívül villamos vasutak, autóbuszok által hozzáférhetővé tett családi lakótelepek és nyaralótelepek. Új, modern pályaudvarok, természetesen nem útszínben futó vonatokkal. A Csepelszigeten nagyszabású kereskedelmi kikötő megfelelő teherpályaudvarral, elevátorral, áruraktárral és gyártelepekkel. A város körül messze terjedő pompás kerti gazdaságok, tehenészetek, nagyszabású modern kórházak, szülőházak, csecsemőgondozó intézetek, a Kamaraerdőben mintaszerű szegénygondozó intézet. A munkanélküliség esetére való biztosítás megszervezése, egészséges, olcsó városi lakások szaporítása, szigorú lakásfelügyelet, tuberkulotikusok köteles elkülönítése és felügyelete, üdülőtelepek, nagyszabású homokos partú népfürdők, városi olcsó zuhanyfürdők, kifogástalan jókarban tartott tiszta utak, parkok és közterek. Jól szervezett közjótékonyági és gyermekvédelmi igazgatás. Modern vágóhidak, nagyszabású húscsarnok, modern árucarnokok az élelmiszernagykereskedelem számára. Sűrűn látogatott nagyszabású városi könyvtár és szabad iskola, városi műhelyek, a megélhetést előmozdító, könnyítő különböző intézmények és végül mintaszerűen pontos és jó városi közigazgatás.

Ugyebár, mindez szédítő utópia? – pedig nem, csak a tíz év kevés. Ezeket mind meg kell csinálni s meg is fogják csinálni, csak hogy esetleg nem mi, hanem az utódaink. S ha ez legalább nagyjában meglesz, az lesz Budapest igazi jubileuma.

Ez nem álmodozás, hanem átérzése annak, hogy az aggódó kétkedők, pesszimisták, okoskodók, hátráltatók, kicsinyhitűek elől elszalad az élet és hogy ez az a tér, ahol mi felvehetjük a külfölddel a versenyt, felvehetjük a küzdelmet a betegségekkel, a nyomorúsággal, a műveletlenséggel, az elégedetlenséggel. Pénzügyi lehetetlenség ilyen dolgokban nincs, legfeljebb kezdetben és itt-ott átmenőleg. Ha végiggondolom újra és újra részletesen az előbb felsoroltakat, ismét csak azt látom, hogy ha ez mind meglesz, akkor itt az emberek erősebbek, egészségesebbek lesznek, munkaképességük fokozódik, a munkaalkalmak hihetetlenül megszorodnak s az emberek átlagos életkora hosszabb lesz. És az itt élő emberek élete jobb és szebb lesz. Nem ez a főfeladata egy igazi modern városigazgatásnak? Nem fényes példája-e ennek az elmúlt negyven esztendő?

Sokszor beszélünk a város szempontjából pénzügyileg produktív és improduktív beruházásokról. Holott, azt hiszem, teljesen improduktív beruházás a városra nézve egyáltalán nincs. Csak okos és oktalan beruházások vannak. És vannak szakszerűen, becsületesen és jól vezetett intézmények, – és vannak olyanok, amelyek a várost és a polgárságot károsítják. Azután vannak intézmények, amelyek nem pénzben, hanem kulturális szempontból produktívak. Ezek közül példakép csak egyet említek: az iskolai építkezéseket. Nem is beszélve arról, hogy a múltban, amikor éveken át új iskolákat nem épített a főváros, mennyivel drágábban, rosszabbul és egészségtelenebb módon helyezte el az iskolás gyermekeket iskolai célokra drágán átalakított s a bérlet lejártával még drágábban visszaalakítandó bérházakban, sok száz lakást kiszorított a forgalomból, maga növelte a lakásszükséget és fokozta a lakásdrágaságot. Ezzel szemben gondoljuk meg, hogy egy iskola építéséből hány ember él: építésszek, vállalkozók, rajzolók, pallérok, szakmunkások, napszámosok és családtagjaik s viszont, hogy ezekből hány iparos és kereskedő él családotól, akiknek kezéből ismét száz és száz kézen keresztül megy mindaz, amit a város az építkezéseknél kiad. Végül ha átgondoljuk, hogy hány száz és száz csatornán folyik, csergedezik vissza fogyasztási adóban, városi vámban, egyenes és közvetett adókban, különböző városi üzemek jövedelmében az, amit a város beruházásokra fordít. A város által kifizetett pénzek száz és száz kézen átmenve gazdagítják az államkincstárt és így térülnek vissza apránként a város pénztárába.

Ezért hirdetem mindenkoron, hogy csak egyfajta pénzügyi politika lehet jó és üdvös: az okos közgazdasági politika.»

Ezt mondtam 1913. évi november 17-én. Európa legszebb országának és legszebb városának aranykorában, – reményekkel teli virágzásának tetőpontján. Egy évvel később már dúlt a világháború és azóta hova jutottunk? De él magyar és áll Buda még!

A MŰVÉSZI ÍZLÉS ALAKULÁSAI BUDAPESTEN

Lyka Károly

a magyar országgyűlés felsőházának v. tagja,
az Orsz. Magyar Képzőművészeti Főiskola v. tanára

Az utolsó hatvan évben nagyobb változott a művészi ízlés Budapesten, mint régebben századok alatt. Hiszen már a színpad is más, amelyen ez a tarka film lejátszódik: az ódon Buda és a kispolgári Pest ifjú és élettől duzzadó nagyvárossá egyesült 1873-ban. Csak hat év múlt el azóta, hogy Magyarország önálló kormányt kapott: letörtek a függés gátjai, soha nem látott kedvvel és eréllyel indulnak meg a nagy vállalkozások, szinte rohamosan éled cselekvésre a tetszhalott ipar és kereskedelem és ennek az optimista nekilendülésnek színhelye elsősorban az ifjú főváros, amely éppen ebben a korszakban alakul át világvárossá. A szerény patricius-házak helyébe bérpaloták, nagy középületek kerülnek, régi városrészek áttörésével új körutak, új sugárút nyitja meg a forgalom zsilipeit, az építészek alig győzik a munkát s lázas gyorsasággal megszületik az új keret, amely a művészi tevékenységnek, az ízlés alakulásának meleg fészekévé válik.

De már maga ez a keret, Budapest architektúrája is színt vall arról, hogy miféle művészi érzés és szándék vezette a mestereket és hogy mi tetszett a közönségnek. Azaz, hogy milyen volt az általános ízlés.

Ebben az időben ezt nem lehet valamely stílus nevével jellemezni, mint például egykor a gótika korát. Mert ebben az utolsó hatvan évben sehol Európában nem élt valamely egységes, egyetemes stílus, amely a művészet minden megnyilvánulására rányomta volna a maga bélyegét. Mint mindenütt, úgy Budapesten is az építészek majdnem minden stílust műveltek, amely valaha élt Európában. Így sorjában épülnek templomok, házak, paloták román, gótikus, renaissance, barokk, rokokó, sőt klasszikus ízlésben is. A politechnikumokon megtanulta az építész-fiatalság, hogyan kell bármely ismert stílusban építeni és ezt a tanulságot átvitték az életbe. Sőt mi több: módszeresen belevitték a lakások berendezésébe is. A nyolcvanas években egy jómódú család otthona valóságos mintagyűjteményévé lett a múlt stílusainak: a boudoirt rokokónak tervezték, az ebédlő ó-német, a szalón barokk, a dolgozószoba renaissance, a dohányzó lehetőleg mór stílusú lett.

Egy évtizeddel utóbb már únottá kezd válni ez az eklektizmus. Úgy a megrendelők, mint a művészek tévovázva keresik az utat, amely a múlt örökös ismétléséből az élő jelenbe vezet. Az általános ízlés lassankint kezd megbarátkozni azzal a külföldi áramlattal, amelyet szecesszióknak neveztek nyugati szomszédaink. A házak külseje és a lakások belseje kezdi ennek a formáit átvenni. Ez az egyik irány. A másik merőn más elvekből indult ki. Abból, hogy ha Magyarországon élünk, legyen házuk is, otthonunk berendezése is magyaros. Részben elvi megfontolások alapján, részben népművészetünk elemeinek átvétele alapján egyre-másra keletkeztek olyan paloták, házak és lakásberendezések, amelyekre akkor azt mondták, hogy magyar stílus. A nyolcvanas és kilencvenes évek ízléskülönbségeit élesen megvilágította két országos kiállítás: az egyik 1885-ben, a másik 1896-ban mutatta be részint teljes lakásberendezésekben, részint ezernyi iparművészeti tárgyban, hogy milyenek a stílus-elképzelései. Amaz még teljesen eklektikus volt, emez a szecesszió és a magyar stílus jegyében készült. Igazán gyökeret verni, valóban egyetemessé válni egyik sem tudott. Mind a két áramlat azonban kétségtelenül kortjelző.

Az ízlés változó hullámveréseiből megbízható alapokra jutni: ezt az utat kereste úgy az építész, mint az otthont berendező iparművész és ez a vágy, mint valamely nagy feszültséggel dolgozó motor hajtja a tervezőket mindmáig. A lakásberendezők részben a világos, egyszerű, tiszta szerkezet alapelveihez menekültek s ezzel egészen közelébe jutottak a régi táblabíróvilág «biedermeier»-ízlésének, részben az új tárgyilagosság jelszavával a pusztán célszerűség alapján alakítják munkáikat (beépített szekrények, csöbútor stb.). Az építészek pedig rokon-elgondolások alapján a tiszta mérnöki szerkesztő-tudomány értékesítésével hozták létre a modern vasbeton- és kúbusz-architektúra teremtményeit, amelyek mint a külföldön, nálunk is egyre nagyobb tért hódítanak. Hatvan év után tehát elérkeztünk mindannak tagadásához, amit hatvan évvel ezelőtt az általános ízlés szentesített és megkívánt.

Kétségtelen, hogy annak a városnak utcaképe, amelyben napi életünk leperreg, irányító hatással van – már csak a megszokás révén is – ízlésünkre. Kétségtelen, hogy hasonló ízlésalakító ereje van legmeghittebb napi környezetünknek, otthonunk formavilágának is. Ám de bizonyos, hogy az építészetben és az iparművészetben túl hatalmas sugalló erők lakoznak két más művészi technikában is: a szobrászatban és a festészetben. Vajjon miféle ízlés nyilatkozik meg ezen a két nagy területen ebben a hatvan esztendőben?

A szobrászok munkálkodását jellemzi az emlékszobrok nagy száma. A historizáló szellemben nevelt közönség egyre szaporábban kívánta meg országszerte a régi idők jelesei köbön, bronzban való megörökítését. Mindenütt szoborbizottságok alakultak, amelyek aztán a pályázatok végeláthatatlan sorából életre hozták emlékszobrainkat. Azonban beavatkozásuk kárára volt a tiszta plasztikai munkának, úgy hogy e nagy művek kevés kivétellel gyöngébbeknek mutatták szerzőiket, mint amilyenek valóban voltak. A koncepció szabadságának hiánya kerékkötőjévé lett szobrászatunknak, amely inkább temetői műveiben és megrendelés nélkül készült alkotásaiban adta tudása javát. Az általános ízlés szinte antiplasztikus elveken nyugodott: valóban derekasat a szobrász jóformán csak a közízlés hatásának okos elkerülésével hozhatott létre. Korszakunk legelején még csak egy valóban jelentékeny mesterünk volt: Izsó Miklós. Korszakunk vége felé számuk nagyon meggyarapodott. Azonban műhelyükben ez alatt az idő alatt jelentékeny stílus-változás folyt le. Izsó még a romantika légkörében élt: tehetséges utódai inkább a naturalizmus jegyében alakították munkáikat, míg az utolsó évtizedekben a közvetlen természetszemlélet lassanként helyet engedett egy másfajta szobrászvágnak, amelynek alakulása jól volt tanulmányozható az egyre szaporábbra váló kiállításokon. Egyre több olyan szobormű és plakett tűnt föl, amelyeken az egyszerűségre, a kötött előadásra, a szigorú stílusra való vágy kivetette a munkákból a naturalista elemeket és míg azelőtt inkább az engedékeny és simulékony bronz volt a kedvelt anyag: újabban, az 1900-as években mindinkább a kötömb lett azzá, ez pedig szigorúbb kötöttséget, a tömegesség hangzását, a határozott zártságot kívánja. Az irányzat, amelyet az újabb szobrász-műhelyek ízlése képvisel, a monumentális nagyvonalúságra való törekvés, amely távol áll az előző nemzetség gazdagon részletező, mozgalmas és meglepő változatosságra való törekvésétől.

Építészek és szobrászok rendszerint nagy anyagtömegekkel dolgoznak: a festők műhelyében ilyesmiről szó sincs. Náluk könnyebb vállalkozást jelent valamely újszerű kísérlet és csakugyan egész Európában éppen a festészet az a technika, amely a legtöbb változatot mutatja ebben az időszakban és ezzel jelentékenyen befolyt az általános ízlésre is. A jó sors éppen ebben a korszakban áldott meg minket rendkívüli tehetségekkel (Székely, Lotz, Munkácsy, Szinyei, Mednyánszky, Rippl-Rónai és még egy sor).

A korszak legelején az arcképfestésben még mindig Barabásé volt az első szó, az életkép még jelentéktelen, mert legjobb mestereink akkor még nem Budapesten, hanem a külföldön dolgoztak. Ám javában virul egy nagyszabású falfestés, amely éppen ekkor és még a 19. század végéig is óriási faliképekkel ékesíti Székely és Lotz kezén az új középületeket és templomokat. De ennek a nagy történeti stílusnak a millenium idejében lassanként elvész az

életereje: a közönség is kevésbé a múlt, mint inkább a jelen és a jövő felé irányítja érdeklődését. Ebben a tekintetben nagyon nagy szerepe volt éppen Budapesten a színháznak, még pedig elsősorban az akkor viruló népszínműnek, amelyet, főképp Blaháné művészi alakításai miatt, szívébe zárt a közönség. Az alakok és jelenetek, amelyeket a színpad mutatott a közönségnek, átszivárogtak a festők műhelyébe is: százával keletkeztek, kivált a nyolcvanas-kilencvenes években a parasztéleteképek, mellettük a szalóngenre is. Mind a két fajta tárgy egy-egy ötlet vagy adoma, amelyeken a festés lehető realisztikusan mutatta meg a csárdák, parasztszobák vagy szalónok egész szerelményét. Ezekkel teltek meg a kiállítások, ezen adomák tartalmáról szólt a délutáni teák csevegése. Nem mondhatjuk, hogy valamely mély művészi ok hozta létre e műveket: inkább a közízlés. A millenium óta gyökeresen megváltozott a helyzet. Egyszerre bevonult az ifjú modern festészet sok jeles képviselője a budapesti kiállításokra, amelyeken eleinte kínos feltűnést keltettek, mert az új festészet csakis és tisztán művészi szándékokban gyökerezett s nem volt hajlandó a megszokott ízlést kiszolgálni. Az úttörés érdeme a nagybányai csoporté, akik makacs kitartással diadalra is vitték az akkor új naturalista és impresszionista festészetet. Példájukra egy sor művésztelep is keletkezett a vidéken, ezek révén bizonyos helyi zamat érzik meg a képeken, amelyek ott keletkeztek (Nagybánya, Szolnok, Gödöllő). Harcaikat azonban Budapesten vívták meg s a budapesti közönség nyújtotta nekik az első babérokat.

De mint mindenütt, nálunk is megállás nélkül folytatta továbbalakulásának útjait a festészet. A közvetlen természetszemlélet lassankint egy spirituálisabb felfogás, a gondos tanulmányfestést egy átalakító, stilizáló festés váltotta fel, amely mai napjainkig is tart. Az expresszionizmus, a kubizmus stb. néven ismert irányok nem a külső világból, hanem a festő legszubjektívebb belső elképzeléseiből merítik minden művészi mondanivalójukat. Ezzel messze eltávolodtak az általános ízléstől, mely e sokszor elvont jellegű képek stílusának megértéséhez még nem készülhetett fel. E percben még meglehetősen távolság választja el a közízlést a legújabb képírástól.

Körülbelül a festészettel rokon utakon alakult át a rézkarc és a fametszet stílusa is. E két nemes grafikai technika éppen ebben a korszakban érte el legmagasabbrendű fejlődését.

A kép, amelyet itt vázoltunk, arról világosíthat fel minket, hogy ebben az utolsó hatvan évben rendkívül gyors változású volt a művészeti ízlés, de egy percig sem volt egységes. Oka ennek a korszak individualista jellege, amely a művészetben az erős egyéniség akaratát tartotta iránytadónak. Ez eleinte gyengébben, később erőteljesebben nyilvánult és a művész számára minden szabadságot biztosított, sőt minden önkényt is. A közönség nagy tömegei természetesen nem simíthatták ízlésüket mindenkor az új és újabb irányokhoz, új s újabb egyéni akarások és programokhoz. Innen van az, hogy míg a nagyközönség ízlése a kor elején erős rokonságot tartott a művészek ízlésével, addig korszakunk vége felé az általános ízléstől egyre nagyobb távolságba kanyarodik a művészet iránya.

HATVAN ÉV TIPOGRAFIÁJA

Kner Imre

Ma már senki előtt sem kétséges, hogy a tipografiának éppen úgy megvan a maga fejlődéstörténete, mint az egész emberi művelődésnek vagy a művészetek bármely más ágának. E fejlődéstörténet felkutatásánál teljes joggal és sikerrel és ugyanazzal a tanulsággal alkalmazhatjuk a szellemtörténeti módszereket, mint ama más területeken. Éppen ezért itt volna már az ideje annak, hogy arra hivatottak végre feldolgozzák az egész tipografiai művészet fejlődéstörténetét és rámutassanak az egyetemes művelődés- és művészettörténettel való összefüggéseire, mert hiszen ezek adják meg az egyes jelenségek igazi megértéséhez, értékeléséhez a lehetőséget. Pedig a tipografia története egy különös dologban különbözik az egyetemes művészettörténettől és pedig abban, hogy bizonyos technikai jelenségeknek hatalmas jelentőségük van a történelmi folyamat során, de ezek mindig olyan végzetszerű pillanatban léptek fel, amikor a technika jelentőségén túlmenő erővel befolyásolták a tipografia fejlődését. Ha ezeknek a jelenségeknek kellő figyelembevételével vázoljuk fel a fejlődés vonalát és vizsgáljuk az eseményeket, valósággal drámai érdekességű folyamat bontakozik ki előttünk, amely mögött igen széles távlatok nyílnak.

Ha az utolsó hatvan esztendő tipografiai fejlődését akarjuk felvázolni, okvetlen vissza kell nyulnunk az előzményekre, mert a hatvan év előtti helyzet éppen úgy egy hosszú fejlődés eredménye s éppen úgy nem érthető meg önmagában, mint a ma tipografiája. Gutenberg első könyve még a kézírást utánozta, még pedig saját korának évszázadok alatt kialakult gótikus kézírását. De amint az első kísérleteken túljutott a könyvnyomtatás, le kellett vonnia saját technikai lehetőségeinek formai és gazdasági konzekvenciáit. Így a kézzel írott betűből hamarosan, alig néhány év alatt megszületett az apró könyvbetű, amelynek nagyon könnyen olvashatónak kellett lennie és olyan gazdaságosnak, hogy mennél több férjen el belőle egy oldalon. A fejlődésnek ez a fordulata azonban éppen összeesett a renaissance betűtípusának kialakulásával és így született meg, e kettős fejlődési tendencia összeolvadásából, az a könyvbetű, amelyet a nyomdász mediaeval típusnak nevez. E betű formai részleteiben, felépítésében, a hajszál- és alapvonalak hangsúlyának elosztásában még őrzi a kézírásos eredet nyomát, de rálépve saját fejlődésének útjára, keresi a tiszta tipografiai típus, a metszett és öntött betű formáját. Az évszázadok folyamán az antiqua betűben, vagyis abban a típusban, amelyet a közönség latin betűnek nevez, e kétféle elv, vagyis az írásé és a konstrukcióé, küzd egymással s csak 1800 körül, az olasz Bodoni, a francia Didot és a német Walbaum keze alatt alakul ki az a tiszta, konstruált betű, amely e fejlődési vonal lezárója, végcélja, koronája: a klasszicista antiqua. Mikorra azonban ez a betű megszületik, a tipografia fejlődése olyan fordulóponthoz érkezik, amely egyszerre egészen más jelentőséget ad neki, új, korlátlan lehetőségeket tár fel előtte. A francia forradalom megnyitott egy olyan korszakot, amelyben a közvélemény, a sajtó, a könyv, az olvasás kevesek kiváltsága helyett egyszerre a nagy tömegek ügye lesz. A napóleoni háborúk egész Európa népét felkavarják, nagy tömegek vándorolnak össze-vissza a kontinensen, az emberek olyan széles rétegei járnak idegen országokban, ismernek meg más népeket, szokásokat, viszonyokat, mint soha azelőtt, érdeklődésük tehát a köz dolgai, a világ eseményei iránt rohamosan megnő s a tömegek politikai érvényesüléséért indított küzdelmek ezt az érdeklődést rohamosan fokozzák.

A tizenkilencedik század azután megteremti a fokozott igények kielégítésére a technikai lehetőségeket. Friedrich König feltalálja a gyorsajtót, amely megsokszorozza a termelést, Gottfried Keller feltalálja a fából való papírgyártást és ezzel megszünteti a nyersanyag emész-

tó gondját, amely a rongykészletek elégtelensége révén Balzacot is annyit foglalkoztatta. Kialakul a gépi betűöntés technikája is és ezzel a nyomdabetű olcsóbbá válik, tehát könnyebb belőle a szükséges nagy mennyiségeket megszerezni, de könnyebb azokat félre is dobni, kicserélni, ha a gyorsuló tempóban változó divat szeszélye mást kíván. Megindul a kísérletezés a szedőgép feltalálásáért is.

A tizenkilencedik század közepére már egy egészen új, megfiatalodott tipografiai technika áll az emberiség rendelkezésére, amelynek lehetőségeit nem is lehet a régihez hasonlítani, hiszen azok a század eleje óta nagyobbab fejlődtek, mint azelőtt 350 esztendőn keresztül.

Csak egy dolog maradt változatlan: Gutenberg találmányának lényege, vagyis a betűk összerakhatósága. Az az alapvető elv, hogy a tipográfia a nyomtatóformát meglévő, készen vett elemekből állítja össze, amelyeket nyomtatás után szétszed, hogy más kombinációban újra felhasználhassa, Így hát a múlt század közepének nyomdásza egy felfelé lendülő korszak eddigelő elképzelhetetlen lehetőségeivel, új, bámulatos teljesítőképességű eszközök birtokában, állott szemben.

Ámde az új fejlődés meghozta az új konkurenciát is. A század elején Alois Senefelder feltalálta a litográfiát. Amíg a régi mélynyomású eljárások, az acél- és rézmetszet csak aféle előkelő visszavonultságban éledgeltek a fiatalabb tipográfia mellett, az új versenytárs a maga sokkal szabadabb, szinte teljesen kötetlen lehetőségeivel éppen a kialakuló modern gazdasági rend új és újszerű feladatai terén vágott elébe a tipográfiának. Neki éppen az kedvezett, amiben elvileg különbözik idősebb testvérétől: ő nem meglévő elemekkel dolgozik: művelője minden alkalommal más és más betűt, más figurát, más díszítményt rajzolhat a kőre és így játszva követheti a divat minden szeszélyét, az újdonságok utáni vágyat sokkal könnyebben kielégítheti. Születése éppen egy új szemlélet születésével esik össze és a festőibb látás, az impresszionizmus kibontakozásával fellépő igényeket éppen ő szolgálhatja ki a legkönnyebben!

Mert a tipográfia területén ezek az új technikai lehetőségek nem a formai tökéletesülés felé terelték a fejlődést!

A Bodoni-Didot-Walbaum-féle klasszicista antiqua csúcspont, eredmény, tökéletesség és mint ilyen: maga a nyugalom, az egyensúly, az elegancia, az előkelőség. Annyira zárt, annyira érett, annyira önmagának eszményképe, hogy nem fejleszhető tovább! Önmagában hordja saját törvényeit s alkalmazásához, a vele való szedésfelépítéshez olyan finom érzék, olyan határozott törvények érvényesítése kell, hogy nem tud alkalmazkodni a kor ezerféle új, eddig elképzelhetetlen nyomtatványigényéhez. Annál inkább tud azonban a litográfia! Számára nincs lehetetlenség! Ő nem ismeri a véső és az acél keménységét, a szerkesztés még ezeknél is keményebb törvényeit. A kövön a gravírozó tű, a zsíros kréta, az ecset úgy száguld ide-oda, amint a művész kedve parancsolja s minden szeszélyt, minden játszói ötletet egyforma könnyedséggel ültet át a vizuális valóságba. De ezek az ötletek nem állanak meg a figuránál és a díszítménynél, hanem rákúsznak a betű szigorú és merev építményére is. Megváltozik a betű is, vonalai meglágyulnak, kanyarogni kezdenek, rügyeznek, bimbóznak, kacsaringókat bocsátanak ki magukból, majd felemelkednek a papíros síkjáról a harmadik dimenzióba s ott lebegnek a litografált felhők fölött a könyv- vagy kottacímnap egén, fénysugarakat lövellve és nehéz árnyékokat vetve maguk mögé. A betűk alatt, fölött, sőt mögött pedig a fiatal impresszionista művészet «egyéni ségeinek» ezer meg ezer ötlete kavarg, vidáman félrerugva hagyományt és tekintélyt, hivatalt és szabályt, nagyképű öregséget és rideg valóságot. Walter von Zur Westen értékes könyve, amelyben négy évszázad hangjegycímnapjait mutatja be, nagyon érdekes képét adja ennek a hirtelen fordulatnak, amely nem áll meg a Montmartre-on, hanem a romantika nyomán beférkőzik a nagy háborúk után meggazdagodott polgárság második generációjának előkelő otthonaiba is. «Biedermeyer» úr sem elégszik már meg az

egyszerű, előkelő metszésű betűvel; képet akar, borongó tájakat, szomorú cipruslombot, ábrándos párokat, és fölöttük kanyargó árnyékolt betűt a címlapon, vagy szemben a címlappal legalább. megszületik a kor érzelmes almanachja, «mit einem Titelkupfer auf Stein», mint az egykorú könyvárusi körlevél hirdeti s ezzel a litografia betette a lábát a sokszorosítóipar legelzártabb, legkonzervatívabb területére, a könyvbe is.

Mit tehet tehát a szegény tipografus akkor, amikor a régi rendi ipari szervezet felbomlásával a nyomdák alapítása sokkal egyszerűbbé és könnyebbé válik, a szabad polgárság kiharcolja a sajtószabadságot és a generációkon át agyonolvasott könyv helyébe az ujság lép, amelyet azonban nemsokára átvesz majd a rotációs? Már nemcsak könyvet nyomtattnak az emberek, sőt: a valamikor lenézett «akcidencia», a kis meghívók, névjegyek, cégnyomásos levélpapírosok, körlevelek, plakátok, árjegyzékek tömege egyre rohamosabban nő s egyre több nyomdának kell a könyvek nyomtatása helyett csak ezekből megélnie.

Kénytelen tehát elfeledni nemes tradícióit, a címlapszedés generációk során kiérlelt nyugalmas és előkelő szabályait, az 1800 körüli nemes egyszerűséget és versenyre kell kelnie a litografiával. A kor életformái egyre differenciálódnak, egyre gazdagodnak, a világszemlélet régi egysége megszűnik, helyébe az eszmeáramlatok harca lép, s eltűnik az az egységes stílus, amelynek művelője boldog lehetett, ha élete során ezt a stílust egy-egy árnyalattal fejleszthette, gazdagíthatta, érlelhette. Felbomlik tehát a művészeti, ipari formai fejlődés addigi zárt egysége is, a hagyomány, a konvención alapuló formakincs helyébe a szabadság, az újdonság varázsával ható ötlet, az egyéniség lép! És ebben keresi a terjedő litografiával szemben a betűöntőipar is a maga érvényesülését. Készséggel szolgálja ki ezeket az új törekvéseket, mert erre kényszeríti az új verseny, mert rendelkezésére állanak az új, tökéletesebb és könnyedebben működő öntőműszerek, az új gépi technika. De a kornak nincsen stílusa, nincsen tehát még betűje sem. Nem tehet mást, mint hogy felbontja, szétrobbantja, elképzelhetetlen sokféle módon variálja a klasszicista típust. Összenyomja alacsonyra, megvastagítja vonalait. Felnyújtja karcsúvá, s vékony vonalakat ad neki. Előredönti, vagy hátra, majd elkezd árnyalni. Vetett árnyékot tesz alá, körülveszi vékony hajszálvonallal, vagy cirádákkal, majd kivájja a vastag alapvonalak testét és a keletkezett kis mezőt finom ornamentalsel tölti meg. De ez sem elég. Amikor ezek a variációs lehetőségek kimerültek, hozzányúl a szerkezethez is. Kitalálja az Italianne típust, amelynél a vastag és vékony vonalak szerepét felcseréli, vagy felfedezi a «grotesque» betűt, amelynek minden vonala egyforma vastag – s aztán ezen a két típuson is végigvariálja az összes már előbb kipróbált játékos lehetőségeket. A nyomdák persze a bolond versenyben készséggel kapnak ezeken a betűkön, de mert a díszes típusok drágák és kényesek, könnyen sérülnek meg, nem tudnak ezekből egész sorozatokat vásárolni, az öntődék nem is csinálnak ilyeneket. Mindenki minden hónapban vagy negyedévben vesz valami «ujdonságot» és minden meggondolás nélkül halmozza azokat nyomtatványain. Amíg kezdetben legalább is arra vigyáztak, hogy a nyomtatvány szövege és főbb sorai egységes típusból legyenek szedve, és csak egy-két-három legfontosabb sort, főcímet szedtek díszes betűkből, a kisebb nyomdákban, majd később mindenütt kénytelenek minden meglévő betűt folyton, keverve használni. Különösen a reklámanyomtatványokon sokszor látjuk, hogy minden sor más-más betűből van szedve, amelyek mind más-más optikai síkban helyezkednek el, főbb mozgási tendenciájuk, tónusértékük, hangsúlyuk semmiféle viszonyban nincsen egymással.

De a történelem szekere közben tovább rohant. A negyvennyolcas év után jön a reakció, a nagy kijózanodás, az egyetemes európai katzenjammer. Sokan áthullanak a váltakozó idők rostáján és az egyre hullámzó értékek, konjunktúrák megritkítják a vállalkozók sorait is. Egyszerre nagy értéke van az állandóságnak, s minden, ami régi, aminek multja van, különösen vonzza az embereket. A nyereszkesedés és a szerencse helyébe az alkotó polgári munka lép, a szoliditás a kereskedelem legfőbb értékmérője, s az üzleti élet legfőbb törvénye a bizalom! A kialakuló hitelszervezetek is erre támaszkodnak, a bonitás alapja, az öreg Rothschild szerint, a

megbízhatóság és nem a vagyon. A vagyonok közül is csak a régieknek van varázsa a tömegek előtt, a restauráció pedig felhasználja ezt az új polgári mentalitást és új nemességeket adományoz, új ősökkel ajándékozta meg a megbízható polgárságot.

Mindnyájan emlékezünk még arra a szellemre, amely az új Főváros polgárságának életformáit megszabta. A pénzgazdálkodás korszakában a polgárság válik a gazdasági élet vezető rétegévé, de nem tud feljutni arra a helyre, amelyet a politikában és a közigazgatásban a főnemesség foglal el. Minden ambíciója azonban az, hogy ezt elérhesse s ezért életformáit igyekszik a főúri körök életformáihoz hasonítani. Az empire és biedermeier praktikus és könnyed, de jól megcsinált lakásaiból nagyigényű, ujonnan készült «régies» lakásokba költözik a kor nagypolgárja és a kispolgár, akinek számára életkérdés az, hogy üzletét jól megalapozottnak tartsák, lázas sietséggel sajátítja el ezeket a külsőségeket. Azok a nagy és «masszív» butorok, sötét függönyök, nehéz terítők, amelyekkel nagyapáink szobái voltak berendezve, ebből a szellemből születtek, az arisztokrácia milliójét szeretnék utánozni, de csinálóiuknak nem volt meg a kellő szemléletük, a technikai készségük s nem volt elég idejük és pénzük ahhoz, hogy «valódit» csinálhassanak. A kézzel aranyozott és metszett bőr, a nehéz, valódi brokát helyébe a színes papírtapéta lép és elfoglalja helyét a «funér», amely mögött az új kispolgári rétegek lakásaiban egyre silányabb fenyőfabutorok élnek. Élnek bizony, mert mire a részletek fele le van fizetve, a funér cserbenhagyja a butort, melynek fája nem állja a gépi feldolgozást, hiszen a gépmunkánál nem lehet az anyag minden egyes darabjának helyét és feldolgozási módját megválasztani.

Persze, hogy követi ezt a fordulatot a tipográfia is. Az új Főváros nyomdái nagyrészt olyan nyomtatványokat készítenek, amelyeken a német betüöntödék német és olasz-renaissance díszítőanyaga van felhasználva. A nyomtatványok kompozíciójához a családi ebédlőszekrény, vagy az asztalosipari mintalapok állhattak volna modell, pedig nem így van: a nyomdász azokat a kompozíciókat utánozza, amelyeket a nagynehezen összeállítható részekre bontott elemekből a betüöntödék házi «mesterszedői» építettek össze. A betük is finomak, vékonyvonalúak, előkelők, az előző évtizedek túlzásai eltűnnek, de a kivitel többszínű lesz. A finom «csontpapiroson» a fekete, vagy még gyakrabban sötétbarna kontur alá halvány színek vannak nyomtatva, a keretben csipkeszerű dísz, vagy széles mezőkön a Leipzigről hozatott sgraffito- vagy intarzia-szerű renaissance-dísz. A szövegben néhány finom, vékonyvonalú piros sor, a belső oldalak körül is hajszálvékony piros keret. És fellép egy új elem, amely az eddigi nyomtatványokon hiányzott: az arany. Majdnem minden nyomtatványon előfordul ebben az időben egy-egy arannyal nyomtatott, illetve piros és sárga festékre arannyal behintett sor, vagy aranyos szegély.

Hiába, a vagyonok még nagyonis tegnapiak vagy tegnapelőttiek ahhoz, hogy az emberek ne emlékezzenek az ősré, aki egy lyukas nadrágban érkezett Pestre, hogy a maga erejéből felküzdje magát valamely nagy iparvállalat vagy hitelintézet első emberévé, aki «auf gleichem Fuss» érintkezik a nagy angol vagy francia pénzemberekkel, a mágnásokkal, Karlsbadba jár vagy Baden-Badenbe s nagyon szeretne bejutni a Jockey-Clubba.

De az élet rohan tovább, a hallatlan természeti kincsekkel megáldott országot feltárja a vasút. Egy zseniális tarifapolitika az ország szívévé tette az «idegen» fővárost, amelynek vonzási köre óriási, a sugáralakban belőle kifutó vasútvonalak órák alatt röpítik el a perifériákra az ujságot. A vidék gyorsan szaporodó emberrezervoárjából mindenki Pestre vágyik s aki tönkremegy, éppen úgy oda költözik, mint aki meggazdagodik. A dinasztia és a nemzet ősi ellentétének megoldása, a hosszú béke megadja a vállalkozásnak a biztonság érzését, egyszerűen értelme és célja van a nagy, hosszú időre szóló koncepciónak, a hitelakciók segítségével való hosszúléjártatú beruházásnak. És a tempó egyre fokozódik. Az új polgár magára eszmél, leveti apja ősiségi ábrándjait, felismeri a saját értékét s kezdi kialakítani a maga sajátos életformáit. Utazik, lát, tanul, egyre intenzívebben érintkezik az ország sokféle népi

elemével. A nagyváros egyre több embert szív fel és sikerül ezeket teljesen magábaolvasztania. Két nagyszerű országos kiállítás tárja fel a bámuló magyar előtt hazája gazdagságát és szinte korlátlanul tűnő lehetőségeit. S amint ez a gazdagság egyre inkább nyilvánvalóvá válik, egyre inkább nőnek az igények, egyre több ember kér részt a lehetőségekből. A fiatal polgár már nem érzi jól magát a sötét, fülledt, halk és előkelő lakásban, amelyben felnőtt s nem tiszteli azt a «hagyományt», amelyet egy epigonkorszak rendezett be és merevített meg. Felbomlik tehát a polgári kultúra egysége, de természetesen a kornak nincs egységes szelleme és így a továbbfejlődés egyre többágúvá válik.

Hogy ezt a tipografia is nyomon követi, nem csak nálunk, de az egész világon, az csak természetes. Hiszen a nyomdász a sajtó révén állandó kapcsolatot tart a nyilvánossággal, idegeiben érzi a közvélemény minden változását. Eleven kapcsolata van a közgazdasági élettel és a könyvkiadás szervezetei révén állandó az érintkezése a tudomány, a művészet, az irodalom fejlődésével is.

Abból a történelmi eredetű, de minden történelmi szemlélet, minden igazi belső «lépték» nélkül való betű- és díszítményanyagból, amely a Főváros születésekor a nyomdász rendelkezésére állott, csak keveset tudott a következő évtizedek nyomdásza felhasználni. A további fejlődés egyik iránya a klasszicista stílus hagyományaira támaszkodik. Kiválasztja azokat a betűket, amelyek a maguk vérszegény előkelőségében és véznaságában, de tiszta konstrukciójukkal mégis legközelebb állanak a klasszicista antiquához és ugyanilyen szellemű rekonstrukcióban vannak a kornak madaeival betűi is. A szedett, tipografiai ornamentals használata lassanként háttérbe szorul, a nyomtatvány egyszerűbb lesz s ha díszítésről, keretről van szó, a nagyobb költséget elbíró, reprezentatív feladatoknál átengedik ezt a rokonszakmának. Művészeink rajzolják a címlapokat, az oklevelek és a részvények kereteit, az illusztrációkat s Morelli professzor és tanítványai metszik ezeket fába, vagy a litografia, később a heliogravure és a fénynyomás, kivételes esetekben a rézmetszet segítenek a rajzok reprodukálásánál. A nyomdász szerényen, egyszerűen, de jó térérzéssel építi bele a számára kiszabott térbe a szöveget.

Majd a század utolsó évtizedében elérkeznek hozzánk is a fotomechanikai sokszorosító eljárások, megalakulnak első reprodukáló intézeteink s bevonul a nyomdába a «klisé».

A század vége felé azonban az egész európai művészet ismét elbírhatatlan nyűgnek érzi a történelmi formák egyeduralmát. Európa felfedezi Japánt és onnan meríti azt az új formakincset, amelyet felhasznál arra, hogy vele a megmerevedett formákat felrobbantsa. A tipografia is kísérletet tesz arra, hogy ezekkel a formákkal váltsa fel a megmerevedett, megunt «történelmi» sablont és megteremtje az úgynevezett «szabad» irányt. A század utolsó évtizedében, a két nagy kiállítás közti időben vonul be ez a stílus a nyomdába. Legfőbb jellemzője az, hogy a kompozíció átlép a harmadik dimenzióba is, egymásra fektetett síkokkal, ferdén futó, összevissza hajló szalagokkal dolgozik, amelyek a legkülönbözőbb szögekben keresztezik egymást. Kezdetben a régi, történelmi irány megmaradt ornamentei adják ehhez az anyagot s a nyomdász nagy igyekezettel és ravaszsággal építi össze belőlük kompozícióit. A plasztikus hatást azonban új díszítőelemek is fokozzák: a fősor szalagjáról finom vonalon pók ereszkedik alá, az egymást keresztező síkok találkozásánál kis virágos ág bújik elő, béka, vagy bogár mászik a lap szélén, vagy bujlik meg a keret sarkában, madárkák és tündérek röpködnek keresztül a címlapon. A szedő fősorszámára már nem a sorzó, hanem a reszelő és a gyalu s amíg kompozícióján ábrándozik, egész nap papirost rágcsál, hogy az így termelt maséval kitöltse a derék-szögű betűből és kitöltőanyagból felépített «szedés» hézagait, megtámassza a ferde, vagy hajlított elemeket. Persze, hogy ez az időtrábló kísérletezés nagyon költségesnek bizonyult, hiszen bámulatraméltó precizitással négy-öt színű szedés-kompozíciót is építettek, úgy, hogy az egyes színek formái pontosan illettek össze!

De nemsokára egy rövid életű, ám annál hatalmasabb erejű mozgalom száguld végig Európán, amelyet mi szecesszió néven ismerünk. Ismét a századforduló éve az, 1900, amikor ez az új stílus diadalmaskodik. A párisi nagy világkiállításon bontakozott ki teljes gazdagságában ez az új formavilág, amely hihetetlen gyorsasággal ömlött végig a műhelyeken. A «fin de siècle» kissé morbid, elegáns szelleme lengi át a szecessziós tipografiát is, de itt egy kis baj van. Valahogy a németnek nem áll jól ez a könnyedség és elegancia, amely mögött érzi az ember a Jaeger-ing fülledetségét. Már pedig nyomdáink a szecesszió új betűit és díseit a német betűöntödéktől veszik, akiknek tervezői amúgy is lehetetlen feladattal állanak szemközt: a szedés szigorúan derékszögű formarendszerébe kellene beleépíteni a szecesszió kacskaringós vonalait, lágy formáit! Nem lehet mosoly nélkül szemlélni azokat a kísérleteket, amelyek ennek az erőlködésnek hiábavalóságát mutatják! Így aztán ismét a litográfia, majd a klisé az, amelyiknek a reprezentatív feladat jut. A könyv borítékját «művész» rajzolja s színesen nyomtatjuk, körül vagy kliséről, mögötte pedig vagy az új német szecessziós betűkből szedjük a címlapot, előbb szabad, japános térelosztással, majd 1904 körül «négyszögesített» csoportokban, vagy régi mediaeval betűkkel oldjuk meg amúgy is szerény feladatunkat.

Csak egy kis művészcsoport érezte már évtizedekkel előbb, hogy az egész fejlődés ingoványos területen jár, mert elszakadt az ősi technika gyökereitől, csak ő tudta elkerülni azt a kényszerűséget, hogy versenyre keljen a litografiával. Egy romantikus angol szocialista csoport, a William Morris csoportja volt ez, amely az írott könyv hagyományait és a falmetszetet elevenítette fel s az angol konzervativizmusra támaszkodva alkotta meg a maga könyveit. Ezeket a formákat és megoldásokat átvette aztán az angol merkantil grafika is, amely a maga józansága, higgadtsága, mértéktartó ízlése, előkelősége és ősi minőségérzéke segítségével ki tudta fejleszteni a maga reklámtipografiai stílusát. Ha a mozgalom vezetői levonták volna az összes technikai konzekvenciákat és nem az írott, hanem a metszett betű tradíciójára nyúltak volna vissza, az egész tipografiai fejlődés más irányt vett volna, de így természetesen ennek a gyönyörű mozgalomnak zsákutcába kellett jutnia. Jellemző egész felfogásukra, hogy vezető tipografusuk és könyvesztétikusuk, a most elhunyt Emery Walker 1900 körül Bodoni és Didot munkáját tekintette a tipográfia megrontójának, a forma lerombolójának. Így hát mozgalmuknak ugyanarra a sorsra kellett jutnia, mint a praeraffaelizmusnak. Morris betűje azonban eljutott hozzánk is. Betűöntödénk szerezte meg akkoriban egyik variánsát és «Corvinus» néven hozta forgalomba. Azokban az években sok magyar könyv készült ezzel a betűvel.

De a romantikus angol iparművészeti mozgalomnak volt mégis egy haszna: a gyári tömegcikkek, a «majdnem olyan» és «összetévesztésig» hasonló anyagokból készített sok hamis holmi özönében ez a mozgalom kezdte először hangsúlyozni a kézimunka értékét, az anyagszerűség, az őszinte technika és szerkezet értelmét. Ez a mozgalom terelte rá a kor tekintetét a «mesterségre», a népi «művészekre» és a nemzeti művészet sajátos motívumkincsére.

Csakhamar nálunk is hódítani kezdett ez a mozgalom. Néhány kitűnő építészünk és iparművészünk – ezt a fogalmat is a Morris-féle mozgalomnak köszönhetjük – felfedezte Kalotaszeget és a magyar népművészet többi forrásait. Német betűművészek nyomán divatba jött a kézzel írott betű, amelyet aztán klisével sokszorosítottunk s magyaros díszítésekkel vettünk körül. Kétségtelen, hogy az «iparművészet» fogalmához sok ártalmas beavatkozás, sok súlyos félreértés emléke fűződik s a mozgalom nagyon is kitalált, nagyon is mesterkéltnak volt ahhoz, hogy a tömegtermeléshez, a műhelyekbe ki tudta volna építeni az utat. De multhatatlan és letagadhatatlan érdeme, hogy a nemes anyag, a tiszta, őszinte technika iránti érzéket belevitte a köztudatba és kinyitotta szemünket sok eddig észre sem vett népi érték felismerésére, amelyek megmentéséhez éppen a tizenkettedik órában foghattunk hozzá. Ennek a mozgalomnak köszönhetjük azt is, hogy ismét megértettük az írott betűt, újra felismertük az írószerszámok formadetermináló hatását és megértettük az ősi kapcsolatot, a közös eredetet az írott és a

nyomtatott betű között. A század elejének fővárosi tipográfiája sok emlékét őrzi ennek a «magyaros» stílusnak.

Az a tipografia, amelyet a háború előtti évek «európai» tipográfiájának kell neveznünk, különféle irányzatok keveredését és érvényesülését mutatja. Nem volt egységes arca, nem volt kialakult stílusa, de egész sora az új elemeknek kezdett benne ismét felbukkanni. Talán néhányat meg kell ezek közül itt említenünk.

A hallatlanul kifejlődött verseny egyre jobban lenyomta az árakat, egyre lejjebb kellett tehát szorítani a termelési költségeket, anélkül, hogy a minőség csökkenjen.

A kor nagy feladatai megkívánták főként a szedési költségek csökkentését és a szedési munka gyorsítását. Bevonult tehát az üzemekbe a szedőgép. De a kéziszedéssel dolgozó üzemek is igyekeztek mennyiségi és minőségi teljesítőképességüket fokozni. Már lehetetlenné vált az, hogy egy-egy könyv címlapján hatféle betűtípus forduljon elő s jobb nyomda nem engedhette meg magának, hogy egy-egy könyvének címsorai, vagy jegyzetei más típusból legyenek szedve, mint a folyó szöveg. Viszont a szedési munka tempója és mennyisége megkövetelte, hogy a nyomdák elegendő nagy betűkészlettel, vagy egész, egységes családot alkotó szedőgép-matricákkal legyenek felszerelve. Ez olyan tőkebefektetést igényelt, amelyet a nyomott árak mellett nem lehetett egykönnyen amortizálni, de félredobni sem, ha a divat változott. A nagy betűöntődék, a szedőgépgyárak tehát a nyomdák igényeinek hatása alatt igyekeztek bizonyos állandóságot vinni a befektetésekbe s így nem maradt számukra más hátra, mint, néhány nagyszerű individuális betűtípus forgalombahozatala után, visszatérni a klasszikus típusokhoz, Bodoni klasszicista típusához, Didot, Walbaum betűihez, Garamond mediaevaljához, Baskerville átmeneti típusához, kiegészítvén ezeket minél több félkövér, kövér, dőlt és más válfajjal. Így a gazdasági kényszerűség vált olyan konzerváló elemmé, amely a neoklasszicista tipografia újrafellépésének útját egyengette.

A másik fontos tényező a termelést szervező és fokozó reklám, amely az egyre gyorsuló élettempó folytán a szöveg helyett a szemléltetésre, a hirtelen figyelmet keltő és könnyen megjegyezhető ábrázolásra fektette a fősúlyt. A háború előtti évek reklámnyomtatványain már azt látjuk, hogy azoknál szinte csak a szöveg a kész, betűöntődétől vásárolt tipografiai elem. Az éles versenyben mindenkinek mindig új motívumokkal kellett hatnia. Elmult már az az idő, amikor a nyomdász ugyanazt az óra-, disznó-, ló-, vasút-, hajó-fametszetet nyomathatta rá negyven esztendőn keresztül minden órás-, hentes-, lóverseny-, menetrend-, speditőr-reklámra anélkül, hogy ezt akár egy utcában lakó versenytársak is kifogásolták volna. A nyomdász tehát a betűöntődék kész díszítőanyagát egyre ritkábban használhatta és majd minden jelentősebb nyomtatványnál a rajzolóművész és a klisékészítő segítségét kellett igénybevennie.

Így aztán az a kétféle szemlélet, amely a könyvolvasást és a plakát futólagos appercipiálását jellemzi, keveredik a háború előtti kor reklámnyomtatványain. Az erős versenyben nehezen boldoguló nyomdásznak alig van ideje arra, hogy elmélyedjen, tanuljon, összehasonlítsa és kiérlelje feladatainak megoldását s a kor társadalmi berendezkedése nagyon megnehezíti azt, hogy az üzemeken kívülálló az üzemekbe beleszálljon, vagy az üzemmel való együttműködésben tapasztalatokat szerezzenek. Így bizony a háború előtti reklámnyomtatványok figurális része és szövege között igen laza az összefüggés és a «grafikus» művészek közül nagyon sok dolgozik még teljesen festői, tónusos módszerrel, de nem is ismeri eléggé a jól reprodukálhatóság feltételeit sem. A könyvbe, az illusztrációba, a nem pillanatnyi hatásra készült nyomtatványokba is belesikkad aztán a propaganda szelleme, a plakátszerűség, vagy a tőle idegen technika és megbontja a könyv még mindig a hagyományra épített egységét.

A mi különösen szerencsétlen viszonyaink között a háború alatt alig lehet fejlődésről beszélni ezen a téren. Anyagbeszerzési nehézségek, behozatali korlátozások, a szaksajtó és szakoktatás teljes szünetelése olyan rombolást végeztek nálunk, amelyet például a németek el sem tudnak

képzelné, hiszen ők még a háború alatt is erősen fejlesztették szaklapjaikat, szakoktatásukat és alkalmazott grafikájukat is.

A háború után azonban a magyar tipografia és merkantil grafika új lendületet vett. Habár nagy kiadványaink az infláció könyvkonjunktúráját semmiféle kezdeményezésre nem használták fel, néhány kiváló művész, néhány kisebb nyomda és kiadvány vállalat olyan kísérletekkel lépett a világ elé, amelyek külföldön még sokkal nagyobb hatást keltenek, mint az e téren iskolázatlan magyar közönség körében. Talán fölösleges itt neveket említenünk, de tény az, hogy az ő munkájuk alapján igenis kialakult egy olyan tipografia és grafika, amelyet a külföld is magyarnak ismer és ismer el.

Ennek a magyar iránynak első kísérletei erősen nemzeti jellegűek és éppen a népi hagyomány újraélesztését, a modern technikába való beolvasztását kísérelték meg, kapcsolatban a falmetszet feltámasztásával és a szedési kultúra újramegalapozásával. Mivel mi – néhány amerikai szedőgépbetűn kívül – kizárólag a német betűkre voltunk utalva, a nemzeti elemek csak a szöveg belső szerkezetéből kiinduló magyaros tereosztáson és díszítőelemeken keresztül találhattak érvényesülési lehetőséget. Az alapvető különbség e között az irányzat és a századeleji magyaros irányzat között az, hogy a háború utáni nem témáiban kereste a magyarosítást, hanem formanyelvében s nem a kézimunkát, a háziipari termékeket akarta utánózni, hanem a modern tömegcikk megnevelésére törekedett.

Majd az új magyar ipar megerősítésével és a polgári rend megerősödésével új reklámfeladatok adódtak és egy fiatal magyar grafikusgárda nőtt fel, amelynek már elevenebb a kapcsolata úgy a technikával, mint a műhelyekkel és amelynek a nehéz viszonyok között meg kellett tanulnia, hogyan lehet egyszerű és gazdaságos eszközökkel nagy hatást elérni.

Közben pedig megkezdődött egy új magyar polgárság kialakulása, amely a maga életigényei számára már nem historizáló, nem patinás, nem előkelősködő formákat keres, hanem a modern magyar ember modern magyar életét akarja élni. A modern technikán és a mai gazdasági rendszer ezer kapcsolatán keresztül ez az új magyar réteg természetesen rendkívül szoros kapcsolatokat tart a külfölddel, az életformák és velük a művészeti formák internacionalizálódása nálunk is megindult. De itt vált nyilvánvalóvá, hogy az ezt megelőző tipografiai és grafikai irányzat mégsem volt kártékony, sőt nem is volt hiábavaló! Mert a modern budapesti grafikus a megelőző nemzeti irányzaton keresztül megtalálta a kapcsolatot a speciális magyar szemlélettel és kifejezésmóddal! A mi modern nyomtatványaink modern európai nyomtatványok és amellyel mégis magyarok. Magyarok a szöveg tagolásánál, a születésüknél közrejátszó társadalmi és gazdasági körülményeknél, a magyar közönség különös szellemi beállítottságánál fogva, amelyre hatni akarnak, de magyarosak forma- és színmegejtésüknek fogva is. Ezt mi talán nem is vesszük annyira észre, mert hiszen benne élünk. De annál jobban látja a külföld, amikor munkáinkat kiállításokon, vagy szaklapokban neki megmutatjuk. Látja és érzi az invenciót, az elhasználatlan frissességet, a bátor színeket és lendületes formákat és látja azt a meghatározhatatlan valamit, amit csak az idegen ismer fel, de amit a magyar ösztönösen csinál.

Az új budapesti tipografiát és grafikát ez a meghatározhatatlan valami jellemzi. Ami a betűt, a tipografiai, a szöveges részt illeti, ott az új tárgyilagosság egyre inkább érvényesül. Jó nyomtatványaink egyre kevesebbféle, de egyre tisztább, érettebb, egyszerűbb betűforma szerepel és a szedés csoportosítása is egyre nagyobb áttekinthetőségre, egyszerűsége, logikus elosztásra, világos hangsúlyozásra törekszik. A díszítő és figurális formák azonban nem alkalmazkodnak olyan iskolás szabályossággal a szedett szöveghez, mint a németeknél, de viszont nem is bomlanak fel olyan lágy kötetlenségbe, mint a franciáknál. És ha technikai szempontból, a rendkívül rossz árak és a leromlott termelőeszközök miatt, a nyomtatványok gyakran kifogásolhatók is, mégis töretlen a szellem, friss az invenció bennük ma is. Ez a budapesti

tipografia és merkantil grafika itt, a Duna mellett az európai tipografia és grafika utolsó őrszeme. Rajta túl Kelet felé már csak a dilettantizmus, vagy a nyugati divatok szolgái utánzása következik.

Budapest kétségtelenül új lehetőségek kapujában, új, hatalmas fejlődés küszöbén áll. A fejlődő gazdasági élet, az emelkedő jómód meg fogja teremteni a meglévő magas kultúrigények kielégítésének lehetőségeit. A háború utáni másfél évtized magyar tipográfiája és grafikája meg tudott teremteni egy speciális, világszerte ismert és elismert stílust, egy nagyszerű szaklapot, egy a kor általános viszonyaihoz képest igen magas színvonalú könyv- és plakátkultúrát. Azok a tehetségek, akiknek ez köszönhető, kedvezőbb viszonyok között meg fogják majd szerezni a technikai tökélynek, a mesterségbeli exaktságnak azt a fokát is, amely szándékaik és elképzelésük megvalósításához elengedhetetlenül szükséges.

Gyoma, 1933. december hó.

BRÓDY ZSIGMOND

1840 nov. 15-én született, Miskolcon. Gimnásiumba először odahaza járt, aztán a piarista atyáknál tanult Pesten, majd a jogot is elvégezte a pesti egyetemen. Nagyon korán lépett hírlapírói pályára. Már 1860-ban, alig 20 éves korában, a «Pesti Hölgydivatlap» szerkesztője. Ugyanez év végén, Grosz Károllyal együtt, egy német folyóiratot alapít («Pannonia»), melynek célja a magyar irodalom külföldi ismertetése, kritikai tanulmányokban és fordításokban.

Egész fiatal korában verseket is írt néhány lapban, majd 1861-ben a zsidó hitközség megbízásából, templomi énekeket szerzett. Még ma is használják őket. Lassan kezdik a nevét ismerni, több bécsi lap levelezője, később Bécsbe költözik és magyar lapokat tudósít. De nem tud Bécsben gyökeret verni, visszavágyik Pestre. Hazajön és itt a «Magyar Sajtó» főmunkatársa lesz.

Gyorsan emelkedik a legnagyobb magyar publicisták közé. Cikkeiben a széles tárgyismeretet, átható éleslátást, erős logikát csodálják és általánosan elismerik. A kiegyezés után a «Pesti Napló» vezércikkírója lesz, báró Kemény Zsigmond oldala mellett. Egy ideig a «Pester Lloyd»-ot is szerkeszti.

1870-ben, Tóth Vilmos belügyminiszter felszólítására, miniszteri titkárságot vállal, de egy év múlva önként megvált az állami szolgálattól. Schnitzer Ignáccal együtt megveszi a «Neues Pester Journal»-t. A lapnak 1873-ban már egyedüli tulajdonosa és főszerkesztője. Keze alatt a lap páratlanul elterjed és magas színvonalra emelkedik. Ért hozzá, hogy korának legjobb és legvilágosabb koponyáit megszerezze munkatársul. Ugyanez évben, a lap előállítására, megalapítja a Hungária-nyomdát. 50-ik születésnapján – a hírlapírói pályán szerzett vagyonából – mintegy 100.000 forintnyi alapítványt tett sajtóügyi célokra, melyhez később, felesége emlékéért megörökítendő, újabb nagyszabású alapítványok járultak. Ezek közt legnagyobb és legismertebb a Bródy Adél gyermekkórház, melyet 600.000 koronás alapítvánnyal teremtett meg. A kórház 1897-ben kezdte el áldásdús működését.

1896-ban a főrendiház tagja lett.

Imádott feleségének halálát nem tudta teljesen kiheverni, – mindjobban kerülni kezdte a nyilvános szereplést. Utolsó éveit szigorú visszavonultságban töltötte, míg 1906 jan. 6-án elköltözött fenkölt lelkű felesége mellé, a családi sírboltba.

Végrendeletében újabb 1,000.000 K-t hagyott jótékony célokra.

Életének nagy munkája, a «jó öreg Journal», azóta már követte az elmúlásba. A világháború, a megcsönkített határok, a németajkú testvérek elszakítása, olyan csapások voltak, melyeknek nem tudott ellentállni és 1925-ben, fennállásának 54-ik évében, megszűnt.

Ezen a helyen még egy utolsó istenhozzádot küldünk utána. Egy darab régi szép polgári kultúra, egy darab régi jó békevilág pusztult el vele.

A NAGY KOMBINÁTOR

Mikszáth Kálmán «Az én kortársaim» című könyvéből

Egy okos emberrel megint kevesebb van: Bródy Zsigmonddal, kihez engem szivélyes barátság és, mondhatnám, szeretet csatolt. Nem sok embernek fog hiányozni, mert ő oly ravasz volt, hogy már korábban hátat fordított a világnak, mielőtt elhagyta volna. Úgyszólván nem is volt már mit itthagynia. Elvonult a társaságtól egészen, régi barátait se kívánta. De bizonyosan tudom, hogy folyton gondolt rájuk és evidenciában tartotta őket. Magányos sétáit azonban népes utcákon szerette végezni, mert a sok népet tartotta igazi magánynak s hogy azt teljesen biztosítsa, gyalogsétáihoz állandó kocsit tartott, mely utána lépkedjen, hogy ha valami ismerőst lát közeledőben, ne legyen vele kénytelen találkozni (ha nem akar), nyomban fölülhessen. Az utolsó években már kevesen találkoztak és beszéltek vele, kevesen veszik észre tehát, hogy már nincs többé.

Hanem énnekem hiányozni fog örökké. Mert nem történhetett soha semmi esemény, mióta a politikai eszemet tudom, a plevnai török győzelemtől kezdve egész a debreceni főispánkeresztelésig, hogy az első meglepetés után ne arra gondoljak: «No, mit szól ehhez Bródy Zsiga?»

Mert senki önála e földi planétán nem tudott jobban élvezni egy frappáns eseményt, melynek következményei még csak ezután határolhatók meg.

Ahogy ő azt föltranszcérozta, szétrakta, újra építette, más eseményekkel összekapcsolta, a logika fűrészével eldarabolta, a mélyrelátás ráspolyával megvakargatta, mindenféle olajokba, ecetekbe belemártogatta, valami pokoli gyönyörűség volt hallgatni.

Szörnyűség hát nekem elhinni, hogy ez az agy most meghidegült és tompa. Ah istenem, milyen finom szerkezetű gép állt meg abban!

És azért lesz most már nekem jóval üresebb a világ. Mi végből is történjenek már ezentúl események, mikor minduntalan kénytelen leszek sajnálkozni: «Ejnye, hogy ezt meg nem élhette a szegény Bródy!»

Olyan volt ő nagyban, mint a Gaborieau regényeiben Taboret apó, az amatördetektív, kihez a legzseniálisabb rendőrök is eljártak, hogy finom szaglását, mesteri látását a szövevényeken keresztül, eszének boncoló élességét hasznukra fordítsák egyes fölmerült ügyekben. Ilyen öndetektív volt, azzal a különbséggel, hogy ő politikában dolgozott, kormányok és királyok hánykódását, vesztét fürkészte, államférfiak filigrán pókhálóin tett mikroszkópikus megfigyeléseket.

Szélcsendes időkben ideges volt, életúnt, a napok egyhangú folyása, az államszekér szabályos zötyögése, a köznapi valóságok lehangolták, neki a bizonytalanság az elementuma; mint a vén tengerész a szárazföldön kedvetlen (minél simább, annál utálatosabb), csak himbáló hajón érzi magát jól. Kormányválságok idején, bár örökké jár-kél, télen meleg tartományokban, nyáron hidegben, itthon toppant a föld bármely részéből s szötte az ő kombinációit olyan szenvedéllyel, mint a legszorgalmasabb takács a vásznat.

Én érteni vélem, hogy ő a legutóbb már nem beszélt az emberekkel, mert azok csak zavarták (olyan liliputi eszük volt hozzá képest), egyedül akart lenni, egyedül gondolkozni, egyedül építeni a mostani nagy drámában. Hiszen nem egyedül volt. Sokadmagával volt. Órákig be-lopta magát a Kossuth Ferenc énjébe, ott járt, ott furkált, ott szimatolt, aztán átosont, mint egy ambituson, Kónyin keresztül (Kónyit nagyon szerette) Andrásyba, annak a koponyájából

ütött ki magának léket a világba, együtt töprengett Széllal, beleélte magát Lukács László szerepébe és lihegve futkározta be a szörnyű labirintust, honnan jöhetne ki a tömkelegből, – de minden út visszavezetett a közepébe. Majd sakkjárává alakította át a tömérdek alakkal megnépesített mezőt; felállította őket sokféleképpen; indult innen, indult onnan, bátyával, lóval, paraszttal, királlyal, mind hasztalan, nincs kibontakozás. Belátta, hogy az emberi elme véges valami. Hogy itt már ő se tud kombinálni. Hát ugyan mit csináljon itt tovább? Ez a teljes vég. Megállt az esze és mert az megállt, meg volt halva. Én értem őt. Ennek így kellett történni.

EMLÉKEZÉS

Dr Bródy Lajos

udvari tanácsos, a Neues Pester Journal v. főszerkesztője

1873-ban a lipótvárosi Templom-téren – ma Szent István-tér – négytornyú templom állott. Homlokzatát – amely a Nagykorona-utcára nézett – és két oldalszárnyát alacsony épület vette körül, mindenféle apró boltocskákkal: suszter, szabó, bádogos, fűszeres s mások. A templom előtt vígan szaladt a lóvasút, emeletes kocsijaival, bakján a trombitáló kocsissal; a Széna-térről jött – ma Calvin-tér – s Ujpestre tartott. A Templom-téren háromemeletes öreg épület s benne a nyomda. A pincében gépek, az utcafelőli részben a nyomdairoda.

Ennek hatvan esztendeje! Milyen volt a nyomda?... Villanyvilágítás nem volt, stereotypia, rotációs gép, mind ismeretlen fogalom. A gáz nyitott lángja világított, amelytől káprázott az embernek a szeme s néha el is szédült. A nyomógépek kezdetlegesek. Ujságyomásra ott állott a gyorsajtó; hajtóereje – egy-két tót napszámos. A gépbe egyenként rakta az íveket a munkáslány. Természetesen, egyszerre csak egy oldalt lehetett nyomni s minden ív kétszer került gépbe. Az ujság lassan és keservesen készült, de a nagy sietségre nem is volt akkor szükség. Az egész élet menete ilyen lassú ütemű volt. A lapok kis példányszámokban jelentek meg s a szerkesztőség korán végzett, éjszakai munka nem volt.

A nyomda alapja, mondhatni szülőanyja, a Neues Pester Journal volt. Igen szerény és jelentéktelen ujság, amelynek tulajdonosai folyton változtak és nyomdából nyomdába vándoroltak vele, míg végre is Bródy Zsigmond személyében megfelelő szakértő kézbe került a lap és hamar fejlődésnek indult.

Bródy Zsigmond, Schnitzer Ignáccal, a neves Petőfi-fordítóval, társulva, megvette a lapot.

Annak a munkának az értékeléséhez, ami most megindult, ismernünk kell az akkori sajtóviszonyokat. A magyar sajtó a hetvenes, nyolcvanas években gyermekcipőben járt. Telefon még nem volt. A lapok kényelmesen készültek s jórészt a politikára támaszkodtak, a hírszolgálat kezdetleges volt. Budapest – vagyis az akkori Pest, Buda és Óbuda – erősen német városok voltak és a magyar lapoknak súlyos harcokat kellett megvívni. A közvélemény akkori irányítói a Pesti Napló, a Hon, az Ellenőr, az Egyetértés, később a Kelet népe és nem utolsósorban a Pester Lloyd voltak. Szinte kivétel nélkül pártlapok ezek, jelentőségük mindig bizonyos politikumoktól és nem az előfizetők számától függött. Társadalmi és kereskedelmi befolyásuk alig volt, mert részben helyszűke, másrészt az üzleti érzék hiánya miatt, mai értelemben vett riportázzsal, vagy kereskedelmi kérdésekkel nem foglalkoztak.

Az új tulajdonos először is a régi óriás lepedőforma helyett kisebb alakban adta ki a Neues Pester Journalt, az előfizetési árakat leszállította, a politikát szűkebbre szabta; ehelyett érdekes híreket s hosszabb tudósításokat közölt. Foglalkozni kezdett városi dolgokkal és jó polgári lapot adott. A Neues Pester Journalban kezdtek kereskedelmi kérdésekkel foglalkozni, regényeket közölni, kiváló tollú embereket gyűjtött maga köré, majd meghonosította az igen népszerűvé vált «Allerlei» rovatot, amelyben szerte a világ minden részéről és más lapokból átvett tanulságos és szórakoztató híreket közölt. Az előfizetők száma folyton növekedett. Munkatársai között voltak: Eötvös Károly, Törzs Kálmán, Enyedi Lukács, Becksits Gusztáv, Pulszky Ferenc s még igen sok jeles, magyar szépíró, akik cikkeiket magyarul írták s azokat aztán a szerkesztőségben lefordították. Erős oszlopa volt a Neues Pester Journalnak Dóczi Lajos. Szellemes, mulatságos tárcáit nagyon szerették. Dóczi – hogy aláírása ne váljon únottá – a legkülönbözőbb álnevek alatt mindig maga írta a tárcát. De hiába írt alá álneveket, mint:

Claire, Omega, Omikron, Onkel Tobias, – az olvasók felismerték, hogy ki rejtőzik az álnevek mögött.

A lap átszervezése természetesen nehezen ment. A Neues Pester Journal elterjedését egy egyébként igen megrendítő esemény hatalmas lendülettel vitte előre. A hetvenes évek végén egy vasárnap rettenetes felhőszakadás pusztított a budai hegyek között. A pesti oldalon viszont gyönyörű, tiszta idő volt! A felhőszakadás áradatát az Ördögárok nem tudta levezetni, kicsapott medréből s borzalmas pusztítást végzett a Lipótmező s a Zugliget és a Svábhegy völgyeiben. A jelentős anyagi kárt még kiheverték volna a budaiak, ám az áradás emberáldozatokat is követelt. És minderről a pesti közönség nem tudott semmit!

Ujság nem lett volna, csak rákövetkező napon, kedden. A lappangó híreket pedig nem hitte el senki. A Neues Pester Journal szerkesztősége, amint megtudta, hogy mi történt, azonnal kiküldte négy-öt munkatársát Budára, akik bejárva az árvíz sujtotta völgyeket, azonnal meg is írták tudósításaikat s másnap reggelre rendkívüli kiadást adtak ki. Ne felejsük el, hogy hétfői lap akkor még nem volt. Ennek a rendkívüli kiadásnak olyan hatása volt, hogy hétfőn egész nap jártak a gépek, a közönség szétkapkodta a lapot, amely most már egyre népszerűbb lett.

A lap fejlődésével lépést kellett tartson a nyomda. A három kis Siegel-gyorssajtó már nem tudta ellátni a munkát s beállítottak egy négyszeres, augsburgi gyorssajtót, amelyet gőzgép hajtott. Öt év múlva szűk lett a helyiség és a nyomda 1878-ban a Tükör-utca 5. szám alatti Jankovich-házba költözött, ahol csaknem egyidejűleg felállították az első rotációsgépet Magyarországon. Augsburgból hozták ezt is, nyolcoldalas gép volt. A nyomdaudvarban gőzgép és kazán állott. Ugyanakkor stereotypiát is rendeztek be.

A jól felszerelt nyomdába a lapon kívül most már más munka is került. Eleinte plakátokat készítettek, majd üzleti nyomtatványokat s regényeket és főként iskoláskönyveket nyomtak.

A munka egyre több lett, a helyiség egyre kisebb, a házbér folyton nagyobb; Bródy Zsigmond tehát most már arra törekedett, hogy saját otthont teremtsen a virágzó nyomdának. 1887-ben felépítette a házat a Váci-körút – ma Vilmos császár-út – és a Sétatér-utca – a mai Bank-utca – sarkán. Magyarország első ujságpalotája volt ez. Az első emeleten a szerkesztőségeket helyezték el, a földszinten a kiadóhivatalt és a nyomda irodáit, a pincékben géptermekeket rendeztek be. Négy emelet épült azután följe, ezeket bérbeadták. Mindehhez hozzá kell tennünk, – mint az akkori viszonyokra jellemző adatokat, – hogy ezen a helyen ütött-kopott földszintes épület állott, annyira a földbe süllyedve, hogy az udvarra, vagy az utcafelőli üzletekbe lépcsőkön kellett lefelé menni; a városban pedig mindenki csodálkozott azon, hogy hogy lehet ilyen messzire a városon kívül ekkora házat építeni! Az események azonban igazolták a számításokat, mert néhány év múlva ez az épület a város középpontjába került. Az új épületben most már tovább tökéletesítették a nyomdai berendezést. Hol voltak már akkor a tót napszámosok! A hajtóerőt egy ötven lóerős Langen és Wolff-féle gőzgép adta, amely egy szintén ötven lóerős Bergmann-áramfejlesztőt táplált. A kilencvenes évek elején került a nyomdába először hazai gyártmányú rotációs. A Wörner-gyárnál rendelt Bródy Zsigmond mindjárt két tizenhat-tizenhat oldalas rotációs gépet. Az egyiket a Neues Pester Journalt, a másikon a Politisches Volksblattot nyomták. A lapok egyre erősödtek, úgy hogy 1910-ben már újabb két, most már negyvennyolc oldalas, rotációsgépet csináltattak ugyancsak a Wörner-gyárban.

A nyomda még ugyanebben az esztendőben áttért a villanyerőre és saját erőtelepét csak tartaléknak tartotta meg. 1914-ben aztán kéziszedés helyett gépszedésre rendezkedtek be s beállítottak mindjárt tizenkét Linotype-szedőgépet. A nyomda munkája – a lapok előállításán kívül is – egyre több lett s a berendezést folytonosan újabb és újabb, tökéletesebb gyorssajtókkal és újabb betűtípusokkal frissítették fel.

A világháború, az összeomlás s az azt követő gazdasági válság természetesen érzékenyen sújtotta a vállalatot is. A Neues Pester Journal évekig küzdött a megváltozott viszonyok között fennmaradásáért, ám előfizetőinek legnagyobb részét, a megszállott területek lakosságával, elvesztette és ötvenhárom esztendei munka után 1925-ben megszűnt. A Neues Pester Journal szülte a nyomdát s szinte úgy mondhatnók: a természet rendje szerint – a gyermek túlélte szülőjét. A nyomda diadalmasan állta a harcot az egyre súlyosodó gazdasági életben s íme, friss erőben és bizakodással telve ért el ehhez a dátumhoz, fennállásának hatvan éves fordulójához.

Ezt a kis könyvet a Hungária Nyomda R. T. adta ki a vállalat 60 esztendőjének jubileumára. A rajzokat K. Lukács Kató készítette. Tervezte és a rajzokat ólomba metszette Kner Albert. A nyomda helyiségeiről a felvételeket Seidner Zoltán készítette. A 9. és 19. oldalon levő képeket a Somló Béla könyvkiadó cég bocsátotta rendelkezésünkre. A 11. oldalon levő kép a M. Kir. Állami Térképészet légi felvétele. A 21. oldalon levő mellékleteket a Fővárosi Könyvtár bocsátotta rendelkezésünkre.

Készült a Hungária Nyomda R. T. műhelyében 1933. év december havában Biró Miklós vezetése mellett. Szedték: Lengyel Lajos és Haiman-Kner György. Nyomták: König Béla főgépmeister, Szabó János és Virág Lajos gépmesterek.